

دکتر سید امیر رون
عضو هیئت علمی و استادیار
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

مشارکت معلمان در فرایند برنامه‌ریزی درسی و تربیتی

متفاوت از دیدگاهی است که عقیده دارد برنامه‌ریزی درسی کار مشترک واحدهای شرکت‌کننده در برنامه‌ریزی درسی در سطوح متفاوت، از جمله کشور، ایالت، منطقه و یا مدرسه است. [۱۹۸۸] یا اینکه برنامه‌ریزی درسی مجموعه فرصت‌های یادگیری است که با هدف پاسخ‌گویی به نیازهای فرد، نیازهای محلی و منطقه‌ای، نیازهای استانی و نیازهای ملی طراحی، تولید و اجرا می‌شود و مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد. [NCERT, ۲۰۰۰].

کلیدواژه‌ها: برنامه درسی ملی، برنامه‌ریزی درسی، مشارکت معلمان، نیازهای آموزشی
در نظام برنامه‌ریزی درسی کاملاً متمرکز ایران، معلمان عمدتاً اجراکننده و آموزش‌دهنده برنامه‌ریزی درسی به دانش‌آموزان هستند. در این شیوه، برنامه‌ریزی درسی مجموع فرصت‌های یادگیری است که در مرکز طراحی و تولید می‌شود و معلمان پس از آشنایی با برنامه‌ریزی تولیدشده و مشارکت در دوره‌های ضمن خدمت، یاد می‌گیرند که این برنامه را چگونه در کلاس اجرا کنند و از آموخته‌های دانش‌آموزان ارزشیابی به عمل آورند. البته این شیوه و طرز تلقی،

برنامه‌ریزی درسی
مجموعه
فرصت‌های
یادگیری است که
با هدف پاسخ‌گویی
به نیازهای فرد،
نیازهای محلی و
منطقه‌ای، نیازهای
استانی و نیازهای
ملی طراحی، تولید
و اجرا می‌شود و
مورد ارزشیابی قرار
می‌گیرد

مشارکت معلمان در برنامه‌ریزی درسی هم برای فرد و هم برای آموزش و پرورش سودمند است

دارند. در ارتباط با تکالیف و وظایف معلمان، با توجه به اتخاذ رویکرد کاهش تمرکز، لازم است که از طریق بهره‌گیری از تجارب سایر کشورها و در نظر گرفتن شرایط خاص ایران، نحوه مشارکت معلمان در فرایند برنامه‌ریزی درسی در سطوح متفاوت مشخص شود و با توجه به شرایط خاص نظام آموزش و پرورش و در نظر گرفتن سایر ملاحظات، طرحی عملی در این خصوص پیشنهاد گردد.

در حال حاضر که مطابق اسناد تحولی مصوب، نظام آموزش و پرورش تصمیم گرفته است که بین ۱۰ تا ۲۰ درصد از تولید محتوا در برخی از درس‌ها، مانند هنر، تاریخ، جغرافیا، کار و فناوری، آداب و رسوم و یا موضوعاتی که متأثر از نیاز استان و مسائل خرده فرهنگی است، به استان‌ها واگذار شود و یا با پیش‌بینی درس‌های آزاد و فعالیت‌های اختیاری در برخی از کتاب‌های درسی، به‌طور طبیعی معلمان در سطح مدرسه، شهر یا استان درگیر فرایند برنامه‌ریزی درسی خواهند شد و به ناچار نیازمند کسب تجربه در زمینه برنامه‌ریزی درسی هستند. در عین حال مشارکت معلمان در فرایند برنامه‌ریزی درسی به‌طور طبیعی با برخی از محدودیت‌ها و موانع مواجه است. آگاهی از تجارب سایر کشورها و راهبردهایی که دیگران در این خصوص انتخاب کرده‌اند می‌تواند برای سیاست‌گذاران آموزشی و مدیران میانی و صف کشور ما راهگشا باشد.

به دلیل وجود نظام متمرکز برنامه‌ریزی درسی در ایران و رایج نبودن مشارکت وسیع معلمان در فرایند برنامه‌ریزی درسی، پژوهشی در این خصوص در کشور ما صورت نگرفته است. اما در برخی از کشورها نظیر کانادا و آمریکا، پژوهش‌های مختلفی صورت گرفته‌اند که در ادامه به برخی از نتایج آن‌ها اشاره می‌شود:

در رویکرد متمرکز، معلمان به قول **گراندی** (۱۹۸۷) مجری تصمیمات افرادی هستند که در مرکز برنامه‌درسی را طراحی می‌کنند. آن‌ها تنها در فرایند تدریس و ارزشیابی درگیر هستند و در تدوین اهداف و تولید محتوا عملاً نقشی ندارند. در برابر این دیدگاه، رویکرد دیگری وجود دارد که به برنامه‌درسی به‌عنوان یک فرایند از بالا به پایین و از پایین به بالا (شیوه مشارکتی) نگاه می‌کند که افراد مختلف، از جمله برنامه‌ریزان درسی، نمایندگان معلمان و متخصصان علمی (در سطح استان)، نمایندگان معلمان مناطق (در سطح منطقه)، شورای معلمان مدرسه (در سطح مدرسه) و معلم (در سطح کلاس) در تصمیم‌گیری‌های برنامه‌درسی مشارکت دارند.

پذیرش رویکرد اخیر به معنای پذیرش برنامه‌درسی به مثابه فرایندی است که از تلفیق چهار مدل زیر حاصل می‌آید:

۱. برنامه‌ریزی درسی مرکز محور^۱
1. Center Based Curriculum Development
۲. برنامه‌ریزی درسی استان محور^۲
2. provincial Based Curriculum Development
۳. برنامه‌ریزی درسی مدرسه محور^۳
3. School Based Curriculum Development
۴. برنامه‌ریزی درسی کلاس محور^۴
4. Class Based Curriculum Development

در اسناد بالادستی آموزش و پرورش، نظیر مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، و سند برنامه‌درسی ملی، گزاره‌های متعددی وجود دارند که به مشارکت معلمان در فرایند برنامه‌ریزی درسی و در سطوح گوناگون تأکید

بررسی پژوهش‌های مرتبط با مشارکت معلمان در خارج از کشور

۱. بورز و بروس (۱۹۹۱) پنج پژوهشی را که توسط روث رایت، جین یانگ، ریچارد کیمپسون، دوگلاس آندرسون، لوریه برادی و دیوید مارتین در آمریکا انجام شده بود، تحلیل کردند و به نتایج زیر در فرایند برنامه‌ریزی درسی دست یافتند:

• قوی‌ترین انگیزه برای مشارکت معلمان در برنامه‌ریزی درسی، انگیزه درونی است و نه انگیزه بیرونی. دیدن نتایج کاری که خود در تولید آن مشارکت داشته‌اند، بالاترین پاداش برای آن‌هاست.

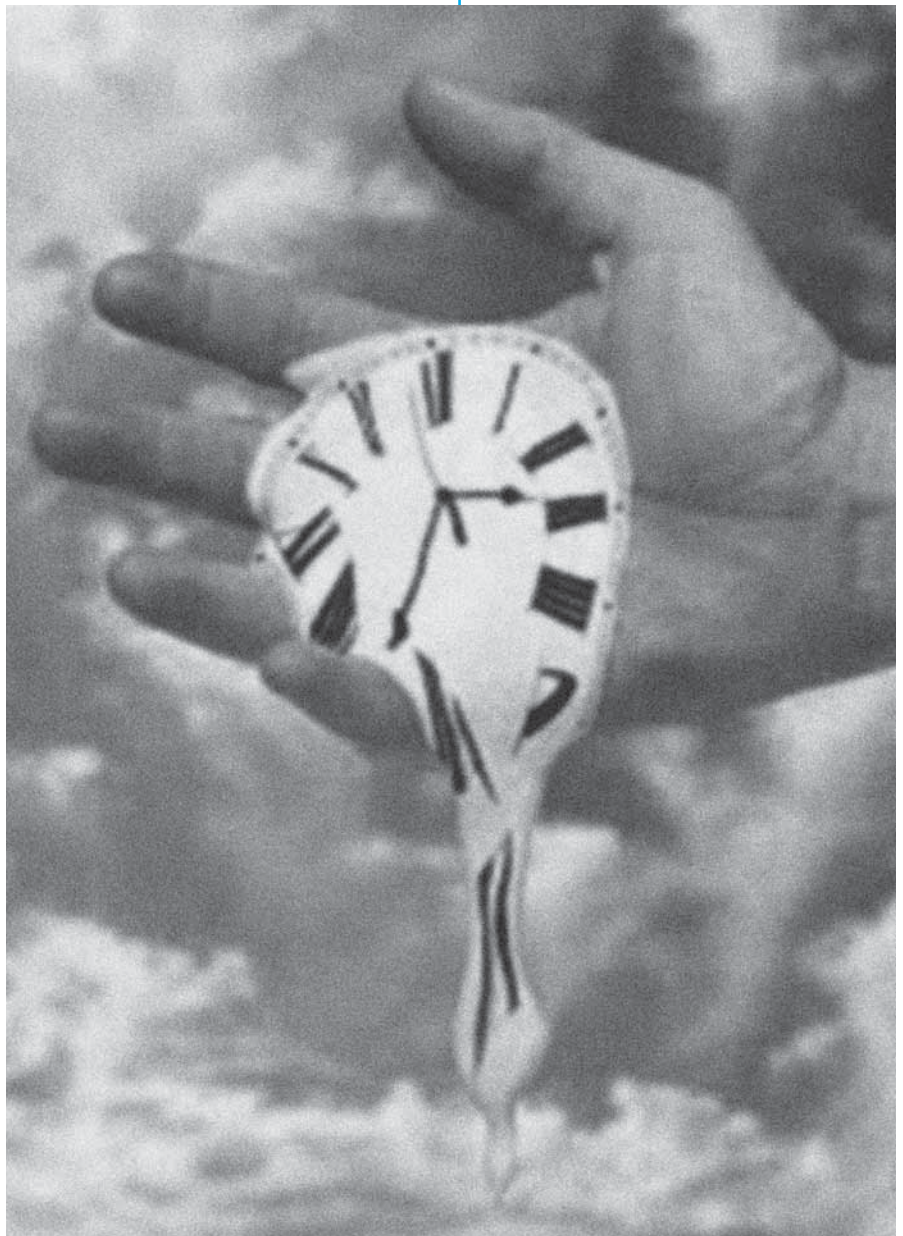
• مشارکت معلمان به‌ویژه در زمینه طراحی برنامه درسی مدرسه محور بالاترین میزان از تعهد را به دنبال داشته و بعد از آن برنامه درسی است که در سطح منطقه آموزشی طراحی شده است.

• آمادگی حرفه‌ای برای مشارکت بلندمدت در فرایند برنامه‌ریزی درسی و حمایت مدیران از معلمان، از دیگر عوامل تسهیل‌کننده است.

۲. جین یانگ (۱۹۸۵) در پژوهش خود با عنوان «مشارکت در فرایند برنامه‌ریزی درسی» که پژوهشی در خصوص عکس‌العمل معلمان در این مشارکت بود، به نتایج زیر دست یافت:

• مشارکت معلمان در برنامه‌ریزی درسی هم برای فرد و هم برای آموزش و پرورش سودمند است. • بیشتر معلمان در مورد مشارکت در برنامه‌ریزی درسی دودل هستند.

• پایین بودن موقعیت برخی از معلمان در سلسله‌مراتب آموزشی، جدایی آن‌ها از مرییان آموزشی و برنامه‌ریزان درسی، و کمی حق‌الزحمه از جمله عوامل بازدارنده معلمان از مشارکت جلسات برنامه‌ریزی درسی است.

* منابع

۱. سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (اسفندماه ۱۳۹۱). شورای عالی آموزش و پرورش.
۲. مبانسی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران (آذرماه، ۱۳۹۰). شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی آموزش و پرورش.
۳. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (آذرماه، ۱۳۹۰). شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی آموزش و پرورش.
۴. جی سیلور، الکساندر و ویلیام، لوئیس (۱۳۷۸). برنامه ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر. انتشارات آستان قدس رضوی.
۵. معافی، محمود و ملکی، حسن (۱۳۷۸). اصول و روش های درهم تنیدگی در برنامه مطالعات اجتماعی. دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی.
1. Young, yean, Helen (1988). Teacher participation In Curriculum Development: What status Does it have? yornal of Curriculum and supervision, Vol3, No2.
2. Bowers, Bruch (1991). Teacher Involvement In Curriculum Development, Research Roundup ERIC.
3. Young, Yean Helen (1984). Participation in Curriculum Development: An Inquiry in to the Responses of Teachers, Yornal of Curriculum Inquiry, Volume 15, Issue.
4. Zeige Stacy (2000). Role of Teachers in The Curriculum Process.
5. Works: Curriculum Development and Implementation, Retrieved from PDF Cite seek. 1st. Psu. edu.
6. Little Nina (1985). A Study of teacher participation In Curriculum Development and Teacher job So this faction, University of Nebraska, http:// digital common, Unl. edu.
7. Bennety Ralf. M. (1990). Teacher participation In Curriculum Development, A History of the lwa and Practice.
8. Sharma, Akhilanad (1993). Teacher participation In curriculum Development: The fiyi Context, Ministry of Education, fiyi.

عمدتاً در انتخاب کتاب درسی صورت می گیرد. برخی نیز اظهار کرده بودند که مایل هستند در سایر فرایندهای برنامه درسی شرکت کنند.

۵. در سال ۱۹۹۰ پژوهشی تاریخی در خصوص مشارکت معلمان در فرایند برنامه ریزی درسی توسط **رالفاام و بنت جی آر** در آمریکا صورت گرفت. پژوهش مزبور نشان داد که از سال ۱۹۱۵ به بعد، مشارکت معلمان در برنامه ریزی درسی در آمریکا رو به گسترش بوده است. این مشارکت در سطوح مدرسه و ایالت و عمدتاً در تولید مواد آموزشی بوده است. در عین حال، به منظور رشد حرفه ای معلمان با توجه به ایده آل های دموکراسی، توصیه شده است. همچنین توصیه شده است شرایطی فراهم شود که همه معلمان در این فرایند شرکت کنند. انجام مطالعات مربوط به برنامه درسی و مشارکت در اقدام پژوهی توسط معلمان، حمایت علمی از معلمان به منظور افزایش توانایی آنها برای مشارکت در فرایند برنامه ریزی درسی، آزاد کردن وقت آنها برای مشارکت در جلسات شوراهای برنامه ریزی درسی، دادن خدمات مشاوره ای به معلمان و یا برگزاری دوره های ضمن خدمت و کارگاه های آموزشی از دیگر توصیه های پژوهشگران بوده است.

در یک جمع بندی، با توجه به انتظارات و دلالت های اسناد تحولی مصوب آموزش و پرورش کشورمان و یافته های پژوهش های مرتبط در خارج از کشور، معلمان می توانند مطابق جدولی که در ادامه آمده است، در فرایند برنامه ریزی درسی (طراحی، تولید، اجرا و ارزشیابی) به صورت مستقیم و غیرمستقیم در سطوح متفاوت مشارکت کنند.

۶ مشارکت در جلسات برنامه ریزی درسی و در کنار آن تدریس در کلاس درس برای معلمان جذابیت بیشتری دارد تا اینکه آنها فقط به صورت تمام وقت درگیر تدریس باشند.

۳. **اتیسی زیگ** (۲۰۰۰) در مقاله خود تأکید دارد، برای ایجاد یک برنامه درسی قوی، معلمان باید در همه فرایندهای برنامه درسی درگیر شوند. وی دلایل زیر را مطرح می کند:

۶ در حوزه برنامه ریزی درسی، معلمان نیازهای دانش آموزان خود را بهتر از هر فرد دیگر می شناسند.

۶ معلمان می دانند که کدام بصیرت ها، فعالیت ها و یا مهارت های خاص باید به برنامه درسی اضافه شوند.

معلمان پایه های بالاتر با همکاری معلمان پایه های پایین تر بهتر می توانند پیش نیازها را تشخیص دهند. این کار به دانش آموزان کمک می کند، به استانداردهای مورد نظر دست یابند.

معلمان ورودی های خود را به برنامه درسی اضافه می کنند. آنها تشخیص می دهند که آیا یک فعالیت با توجه به وضعیت دانش آموز و ظرف زمانی در نظر گرفته شده، کافی است یا خیر، و اینکه آیا باید زمان بیشتری را صرف آموزش کنند.

دلایل فوق حاکی از دخالت معلمان در برنامه درسی است. معلمان این کار را به منظور اطمینان خاطر از اینکه برنامه به نیاز دانش آموزان پاسخ می دهد، انجام می دهند.

۴. در مطالعه ای که توسط «دانشگاه نبراسکا» (کانادا) در سال ۱۹۸۵ در خصوص رابطه بین «مشارکت معلمان پایه های ۲، ۳، ۴ و ۵ ابتدایی در برنامه ریزی درسی» و «رضایت شغلی» صورت گرفت، این ارتباط تأیید شد. اغلب معلمان اظهار داشتند که این مشارکت

سطوح مشارکت معلمان در فرایند برنامه‌ریزی درسی و تربیتی

سطوح مشارکت	نوع فعالیت	مستندات قانونی	نیازها و الزامات
سطوح مشارکت ملی (مبتن بر)	<ul style="list-style-type: none"> ❖ آگاهی بخشی به معلمان در خصوص انتظارات اسناد بالادستی از نقش‌های تربیتی معلمان ❖ مشارکت غیرمستقیم در نیازسنجی تمامی برنامه‌های درسی ❖ مشارکت نمایندگان معلمان در تدوین برنامه‌های درسی مختلف ❖ مشارکت نمایندگان منتخب در اعتباربخشی برنامه‌های درسی ❖ مشارکت در تألیف و تولید بسته آموزشی با توجه به رویکرد سه وجهی ❖ تصمیم‌سازی در خصوص نحوه مشارکت معلمان در فرایند برنامه‌ریزی درسی 	<ul style="list-style-type: none"> راهکار ۶-۸-۱۱ بند ۴-۲-۵ برنامه درسی ملی 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ تشکیل شورای سیاست‌گذاری و هدایت علمی معلمان در فرایند طراحی، تولید، اجرا و ارزشیابی برنامه‌های درسی ملی و استانی - تدوین و تصویب استانداردهای آموزشی مواد و رسانه‌های آموزشی - برگزاری جلسات اعتباربخشی برای معلمان در ارتباط با برنامه‌ها و تولید بسته‌های آموزشی - برآورد هزینه‌های اجرای طرح و پیش‌بینی نیازها - حمایت علمی از برنامه‌ریزان از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی و آموزش‌های مجازی - ارزشیابی و تأیید برنامه‌ها و تولیدات استانی - ارزشیابی از عملکرد معلمان در سطح استان، مناطق و ... - راه‌اندازی سامانه دریافت نظرات معلمان و گروه‌های آموزشی پیرامون مواد و رسانه‌های محل برنامه درسی
استانی و منطقه‌ای	<ul style="list-style-type: none"> ❖ مشارکت مدیران و معلمان در دوره‌های تبیین اسناد مصوب آموزش و پرورش، به‌ویژه سند برنامه درسی ملی ❖ مشارکت در نیازسنجی دروسی که طراحی و تولید ۲۰-۱۰ درصد محتوای آن‌ها بر عهده استان‌ها و اگزار شده است ❖ مشارکت در تدوین برنامه‌های درسی استانی و منطقه‌ای ❖ مشارکت در تولید بسته آموزشی و کتاب درسی ❖ مشارکت در برگزاری جشنواره‌های تدریس و تولید بسته‌های آموزشی ❖ مشارکت در دوره‌های آموزشی چگونگی بهره‌گیری از فناوری اطلاعات و ارتباطات در تدریس ❖ مشارکت در تولید محتوای الکترونیکی چندرسانه‌ای 	<ul style="list-style-type: none"> راهکار ۵-۵ سند تحول بنیادین و بند ۱-۱۳ و بند ۲-۱۳ برنامه درسی ملی 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ تشکیل شورای برنامه‌ریزی درسی استان به منظور پاسخ‌گویی به نیازهای استانی و منطقه‌ای - تدوین چارچوب راهمندی برنامه درسی استانی مبتنی بر راهکار ۵-۵ - تدوین استانداردهای آموزشی مواد و رسانه‌های استانی - شناسایی مؤلفان مواد و رسانه‌های آموزشی (استانی و منطقه‌ای) - برگزاری دوره‌های ضمن خدمت توسط مرکز برای ذی‌نفعان در سطح استان در زمینه نیازسنجی، برنامه‌ریزی درسی و تولید بسته آموزشی و تألیف کتاب درسی - ارزیابی از نتایج اجرای برنامه درسی استانی و منطقه‌ای - آموزش مدیران و معلمان در ارتباط با برنامه‌ریزی درسی و تحقیق عملی (اقدام‌پژوهی)

<p>تثبیت شوری برنامه‌ریزی درسی مدرسه</p> <p>- طراحی و تدوین راهنمای برنامه درسی خرد مدرسه برابر با چارچوب ابلاغی</p> <p>- برگزاری کارگاه آموزشی برای طراحی برنامه درسی خرد</p> <p>- ارزیابی تولیدات مواد و رسانه‌های تولیدی معلمان برابر با راهنما و استانداردهای آموزشی آن</p>	<p>راهکار ۱۱-۶ مبانی نظری سند تحول ص ۱۹۸-۱۸۹ راهکار ۱۳-۲ سند تحول بنیادین ۴-۵ برنامه درسی ملی</p>	<p>توجه معلمان در ارتباط با ویژگی‌های مدرسه صالح و رویکرد نوین فطرت‌گرایی</p> <p>توجهی</p> <p>تثبیت کرد در طراحی و تدوین برنامه‌های درسی خرد</p> <p>تثبیت کمک کردن به مدرسه در راستای استانداردسازی مؤلفه‌های دروس مدرسه‌ای</p> <p>تثبیت مشارکت در تولید مواد و رسانه‌های آموزشی متنوع و غنی</p> <p>تثبیت توجه والدین در ارتباط با انتظارات اسناد بالادستی از خانواده‌ها</p> <p>تثبیت برگزاری کلاس‌های خبری و طراحی برنامه‌های تکمیلی</p> <p>تثبیت انجام تحقیقات عملی (اقدام‌پژوهی) با مشارکت معلمان مدرسه</p> <p>تثبیت بسترسازی برای رشد و شکوفایی استعداد معلمان در زمینه توسعه صلاحیت‌های علمی و حرفه‌ای معلمان</p> <p>تثبیت همکاری با نهادها و مسئولان محیط‌های یادگیری خارج از مدرسه با هدف</p> <p>تثبیت غنی‌سازی برنامه‌های درسی</p> <p>تثبیت همکاری با والدین در راستای بهبود عملکرد تحصیلی و رفتاری دانش‌آموزان</p> <p>تثبیت کمک به فعال‌سازی شوراهای درون‌مدرسه‌ای و زمینه‌سازی برای مشارکت بیشتر در فرایند تعلیم و تربیت</p>	<p>مدرسه</p>
<p>آموزش معلمان برای خلق فرصت‌های تربیتی، تدوین، اجرا و ارزشیابی برنامه‌های درسی و تربیتی در سطح کلاس</p> <p>تثبیت برآوردن توانمندی معلمان در زمینه اقدام‌پژوهی</p>	<p>۴-۲-۵ راهکار ۷-۱۱</p>	<p>تثبیت غنی‌سازی برنامه‌های درسی (با توجه به نیاز دانش‌آموزان مستعد و علاقه‌مندان)</p> <p>تثبیت مشارکت در انجام تحقیق عملی (اقدام‌پژوهی) در سطح کلاس در ارتباط با نتایج</p> <p>تثبیت مشارکت در طراحی و تولید دروس اجتنابی</p> <p>تثبیت توجه به تفاوت‌های فردی</p> <p>تثبیت انطباق برنامه درسی با توجه به تفاوت‌های محیطی و نیازهای محلی</p> <p>تثبیت ارائه خدمات مشاوره‌ای به دانش‌آموزان، به‌ویژه در ارتباط با دوران بلوغ</p> <p>تثبیت بهره‌گیری از روش‌های فعال تربیتی</p>	<p>کلاس</p>